

el-Livâü'l-Merfû' fî Hall-i Mebâhisi'l-Mevzû'

İLİMLERDE KONU, İLKE VE MESELELER
FELSEFE VE KELAMDA KONU TARTIŞMALARI

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE AHMED EFENDİ

**el-Livâü'l-Merfû' fi Hall-i Mebâhisi'l-Mevzû'
İLİMLERDE KONU, İLKE VE MESELELER
FELSEFE VE KELAMDA KONU TARTIŞMALARI
Taşköprülüzâde Ahmed Efendi**

Editörler: İbrahim Halil Üçer & İhsan Fazlıoğlu

Yayın No: 65
Taşköprüzâde Külliyyâtı - 7
ISBN: 978-625-7800-72-3
E-ISBN: 978-625-7800-71-6

1. Basım, Ekim 2022

Yayın Yönetmeni: Yusuf Temizcan
Yayına Hazırlık: Betül Sezgin, Ayşe Rumeysa Yavaş
Son Okuma: Zeynep Tanrikulu, Fatih Güvendi
Kapak: Abdullah Fuad Kılınçlı
Tashih: Orhan Musahanlı
Tahkik ve Tercüme: Eşref Altaş
İç Tasarım: Zehra Elif Demirci, Mert Demirci

© İLEM Yayınları 2022

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic.
Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800
Bilkent-Çankaya/ANKARA

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar İstanbul
Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18
ilem.org.tr yayin@ilem.org.tr

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneđi) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır. Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

el-Livâü'l-Merfû' fî Hall-i Mebâhisi'l-Mevzû'
İlimlerde Konu, İlke ve Meseleler
Felsefe ve Kelamda Konu Tartışmaları

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi
(ö. 968/1561)

Tahkik ve Tercüme
Eşref Altaş

ilem
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

İLİMLERDE KONU, İLKE VE MESELELER:

FELSEFE VE KELAMDA KONU TARTIŞMALARI

Önsöz.....13

Giriş.....17

A. FATİHA: AÇILIŞ.....34

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.....36

Mukaddime.....38

Birinci Taraf.....50

Birinci Maksat: Ayrı olan (mübâyin) aracılığıyla
ilişenin uzak arazlardan olması.....52

İkinci Maksat: Genel parça aracılığıyla ilişen hakkında ve önceki
âlimlerden bunun zatî arazlardan olduğu şeklinde nakledilen görüş.....66

Üçüncü Maksat: Öncelikle araştırma (bahs) anlamının tahkik edilmesi,
ardından araştırmanın hallerinin (ahvâlü'l-bahs) incelenmesi.....70

İkinci Taraf.....82

Birinci Temhid: İlmin konusunun birliği ve birden fazla olması.....84

İkinci Temhid: İlimlerin konu bakımından ortaklığı, farklılığı ve ayrılığı.....88

Üçüncü Temhid: [Konularda dikkate alınan haysiyet kayıtları].....94

محتويات

اللواء المرفوع في حلّ مباحث الموضوع

فاتحة للرسالة	٣٥
بسم الله الرحمن الرحيم	٣٧
مقدّمة	٣٩
الطرف الأول من الرسالة.....	٥١
المقصد الأول: في كون العارض بواسطة المباين	
من الأعراض الغريبة	٥٣
المقصد الثاني: في العارض بواسطة الجزء الأعمّ والمنقول عن المتقدّمين	
كونه من الأعراض الذاتية	٦٧
المقصد الثالث: في البحث عن أحوال البحث بعد تحقيق معناه.....	٧١
الطرف الثاني من الرسالة.....	٨٣
التمهيد الأول: في وحدة موضوع العلم وتعدّده.....	٨٥
التمهيد الثاني: في اشتراك العلوم واختلافها وتباينها بحسب الموضوع.....	٨٩
التمهيد الثالث: [في أن قيود الحثيات المعتبرة في الموضوعات].....	٩٥

B. VASİTA: ORTA	100
Vasıta: İlimlerin Parçaları.....	102
Birinci Düğüm Noktası: Mukaddimenin mahiyeti	104
İkinci Düğüm Noktası: İlmin konusu ve konunun ilmin parçalarından olması.....	108
Üçüncü Düğüm Noktası: Meselelerin halleri ve meselelerin ilmin parçalarından olması.....	122
Dördüncü Düğüm Noktası: İlkelerin halleri ve ilkelerin ilimlerin parçalarından olması.....	128
C. HATİME: SON	134
Hatime	136
Tekmil: Tedvin işinde ileri sürülen istihsanlar.....	136
Birinci Kaide: İlim erbabının ilimlerin türlerinin tedvinindeki istihsanları	136
İkinci Kaide: İlim erbabının meselelerin ilkelerinin tedvinindeki istihsanları.....	140
Üçüncü Kaide: İlim erbabının meselelerin tedvinindeki istihsanları.....	144
Dördüncü Kaide: İlim erbabının, kitapların başlangıcındaki mukaddimedede anlatılmasını güzel bulduğu şeyler.....	146
Tezyil: Hikmet ve kelamın konusunun tahkiki.....	148
Birinci Makam: Hikmet'in konusu.....	148
İkinci Makam: Kelam ilminin konusu.....	170
Fezleke: Kelam ilminin konusuna dair bazı meseleler.....	194

١٠١	واسطة للرسالة.....
١٠٣	واسطة: في أجزاء العلوم.....
١٠٥	المعقد الأول: في المقدمة.....
١٠٩	المعقد الثاني: في موضوع العلم، وأنه من أجزاء العلم.....
١٢٣	المعقد الثالث: في أحوال المسائل وأنها من أجزاء العلم.....
١٢٩	المعقد الرابع: في أحوال المبادئ وأنها من أجزاء العلوم.....
١٣٥	خاتمة للرسالة.....
١٣٧	خاتمة.....
١٣٧	أما التكميل: ففي الاستحسانات الواردة في أمر التدوين.....
١٣٧	القاعدة الأولى: في استحساناتهم في تدوين أنواع العلوم.....
١٤١	القاعدة الثانية: في استحسانهم تدوين مبادئ المسائل.....
١٤٥	القاعدة الثالثة: في استحسانهم في تدوين المسائل.....
١٤٧	القاعدة الرابعة: في استحسانهم ذكر المقدمة في أوائل الكتب.....
١٤٩	تذييل للرسالة: في تحقيق موضوع الحكمة والكلام.....
١٤٩	المقام الأول: في تحقيق موضوع الحكمة.....
١٧١	المقام الثاني: في موضوع علم الكلام.....
١٩٥	فذلكة: لمباحث موضوع علم الكلام.....

el-Livâü'l-merfû' fî hall-i mebâhisi'l-mevzû'
İllimlerde Konu, İlke ve Meseleler
Felsefe ve Kelamda Konu Tartışmaları
Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)

Tahkik ve Tercüme

Eşref Altaş

ÖNSÖZ

*“Tedvin işi istihsanîdir, ona vucûbun
dâhil olması imkânsızdır.”*

Taşköprülüzâde

İslam düşüncesinin klasik çağlarında bilim felsefesiyle ilgili tartışmaları genel olarak *el-Burhân* adıyla yazılan eserlerde bulmak mümkündür. *el-Livâü'l-merfû' fi hall-i mebâhisi'l-mevzû'* adlı elinizdeki bu eserde Taşköprülüzâde, *el-Burhân* kitaplarına benzer şekilde burhan teorisi ve bilim felsefesi açısından oldukça mühim soruları gündeme getirmekte ve konuyla ilgili özellikle İbn Sînâ sonrası tartışmaları derli toplu bir şekilde vermektedir. Bu kitapta incelenen bazı soruları şöyle dile getirebiliriz:

Müdevven bir ilmi, ilim yapan unsurlar nelerdir? Bilimsel araştırma ve soruşturma (*el-bahs*) ne demektir? Bilimsel araştırmayı içermesi itibarıyla müdevven bir ilim neye yönelir, neyi araştırır? Bilimsel önermeler nazarî midir, bedihî midir? Konunun tanımının parçası olan özseller mi, yoksa tanımında konusu alınan özsel ilişenler mi araştırılır? Bir başka ifadeyle bilimler, konunun tanımında içerilen parçalarını ve yüklemelerini araştırma konusu kılmalı mıdır? Konuya ilişen her şeyi araştırmak bilimin görevi midir? İlişmede, nitelemede, yüklemde, tesirde, kabulde, doğrulukta, ispatta ve sübutta araçları ayırt etmek hangi tür ilişenleri araştıracağımız konusunda bize nasıl yardımcı olabilir? Bu çerçevede bir konunun özsel ve uzak ilişenlerini ayırt etmenin kıstasları nelerdir? Bedihî yüklem mi, nazarî yüklem mi bilimsel araştırmanın konusudur? Bir bilimsel önermenin öznesi ve yüklemi arasındaki nispetin türü nedir? İspat nedir? Özne ve yüklem arasındaki nispetin ispatı hangi tarzlarda yapılabilir? Bir şeyin varlığını ispat etmek ile nedenini ispat etmek arasında nasıl bir fark vardır?

Bu sorulara müdevven bir ilimle ilgili daha başka sorular da eklenebilir:

İlmin konusunun birliği nasıl sağlanabilir? Cinste birlik, hakiki birlik, itibari birlik, hükmi birlik, münasebette ve nispette birlik, gayede birlik vb. birlik türlerinden hangileri ilimlerin bir ya da ayrı kabul edilmesinde ve ilimlerin hiyerarşisinin oluşturulmasında kullanılabilir? İlmin konusunun bir olmasını sağlayan birlik yönü nasıl tespit edilebilir? Konuya ve meselelere eklenen ka-

yıtlar nasıl ayırt edilebilir? Dahası ilimler arasındaki hiyerarşi, uyum, girişiklik, asıl ve dal ilimler, ana ve yan ilimler, üst ve alt ilimler, tümel ve tikel ilimler, bütün ve parça ilimler şeklindeki ayrımlarda gözetilen kıstaslar nelerdir? Farklı ilimler aynı konuyu araştırabilir mi, araştırırsa ilimler birbirinden nasıl ayrışır ve konu nasıl kayıtlanabilir? İlimlerin birbirinden ayrışmasının ciheti nedir? Bir bilimin parçaları nelerdir? Kaç türlü mukaddime vardır? İlmin, ilmin mukaddimesinin, ilkelerinin, meselelerinin tedvininde dikkate alınacak istihsanî kurallar hangileridir? Nihayet bütün bu sorular bağlamında felsefe ve kelam özelinde bu bilim felsefesinin kuralları nasıl uygulanabilir?

Bu konuyu incelemek modern dönemde gelişen yeni bilim anlayışının neyi değiştirmeye yöneldiğini de anlamak açısından önemli görünmektedir. Bir bilim insanı hangi konuyu araştırır, neyi araştırmaya değer bulur ve bir konunun çerçevesi nasıl belirlenir? Araştırılmaya değer yüklemeler yani zatî arazlar, tanımın kendisinde verilen yüklemeler mi ya da konuya ne şekilde yüklem olanlardır? Benzeterek söylersek klasik bilimin analitik ve sentetik önermeleri hangi tür yüklemelere sahiptir? Klasik bilimde konuya dair bilgimizi genişleten ve genişletmeyen yüklemeler hangileridir? Ya da modern dönemde ortaya çıkan bilim felsefelerinin eleştirilerine binaen, klasik bilimin konuya dair bilgilerimizi genişlettiğini düşündüğü yüklemeleri yani zatî arazları gerçekte konuya dair bilgilerimizi genişletiyor mu? Yoksa daha baştan tanımda içerilen unsurlar aracılığıyla konuya ilişkinleri söylemek itibarıyla bizi sonsuz bir tekrarin ve kısır döngünün içine mi çekiyor? Bu açıdan bakıldığında örneğin bu metinde zatî arazın eşit, genel, özel ve ayrı olan aracılığıyla ilişmesine dair tartışma oldukça dikkate değer görünüyor. İspat açısından bakıldığında klasik bilimde tecrübenin, deneyimin, gözlemin, deneyin, hipotezlerin yeri var mı? Burhanî ispatlarla yeni bilim anlayışlarının ispatının farkları neler? Hem zatî yüklem anlayışı hem de ispatta kullanılan kıyas teorisi, özcülüğü ne oranda içerir ve bu özcülük klasik bilim anlayışı için ne oranda merkezidir? Elbette bu ve daha üst sorular, müstakil olarak incelenmeye değerdir.

Taşköprülüzâde'nin bu eseri, bu temel sorular etrafında klasik çağın bilim felsefesini yetkin bir şekilde incelediği gibi değişen bilimsel anlayışın tespitinde de önemli parametreleri barındıran bir eserdir. Bu nedenle eser, İslam, Osmanlı ve Türk bilim felsefesine büyük oranda ışık tutması açısından tarihi bir değere sahiptir; ayrıca günümüz bilim felsefesinin sorunlarıyla ilgili bir çerçeveye sahip olması bakımından da güncel bir dikkati hak etmektedir. İlaveten bir yan fayda olarak denilebilir ki *el-Livâû'l-merfû'* klasik bilim geleneğini göstererek bugünkü akademik bilimsel yazınların, örneğin tezlerin nasıl inşa edilmesi gerektiği noktasında da yol gösterici olabilir.

Tahkik ve tercüme vesilesiyle teşekkür etmem gereken birkaç ismi anmalıyım. Başta hem konunun önemine dikkat çeken hem de eserin imla edilmiş hali dâhil olmak üzere yazma nüshalarını veren Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'na ve Taşköprülüzâde projesini yürüten Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer'e teşekkür ederim. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde 2016 bahar döneminde doktora öğrencilerime eseri nüshalar üzerinden okuturken, eserin tahkikli bir neşri ile birlikte tercümesinin de yapılmasının faydalı olacağı fikri öne çıktı. Bu vesileyle özellikle Taşköprülüzâde'nin kaynak olarak kullandığı birçok eseri temin ederek dersler boyunca pasajları karşılaştırmamıza imkân sağladığı için Mehmet Arıkan'a, metin ve tercümeyi okuyarak önerilerde bulunan Murat Kaş'a teşekkür ederim. Ayrıca Taşköprülüzâde ile ilgili biyografik-bibliyografik sorularıma cevap veren Doç. Dr. Mustakim Arıcı'ya teşekkür ederim.

Dar vakitlerimin şahidi, geniş zamanlarımın mucidi eşim Selma Hanıma medyûn-u şükrânım. Bu vesileyle imtihanlarım, göz aydınlıklarım, emanetlerim Berre, Hesna, Fatih Ender ve -inşallah- cennet vesilem Mehmet Akif'in gözlerinden öperim. Nihayet bu tahkik ve tercüme dolayısıyla Taşköprizâde merhumun, düşünce hayatımızda hak ettiği yeri kazanmasını ve tartıştığı meselelerin düşüncemize yeniden geniş ufuklar açmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz ederim.

Eşref Altaş
Ümraniye 2021